ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب.. نیهاد جامی

هەندێک سات کتێبە بەراییەکان توانای ئەوەیان هەیە بە چارەسەری کێشە هەنووکەییەکانی شانۆ بمانگەڕێننەوە سەر کتێبە بەراییەکانی تێگەیشتن لەشانۆدا، ئەوە وا دەکات کتێبێکی میتۆدی تێگەیشتن لەساتەوەختێک و زەمەنێکی دەست نیشانکراو بخوێنینەوە، دەست نیشانکردنی زەمەنێک لەشانۆی کلاسیک کە وابەستەی بنەماڵەیەکی ناو ئەفسانەی گریکە، ئەویش وابەستەی هەردوو شانۆنامەی ئەنتیگۆنا و ئۆدیب پاشایە.

هەڵبەت سەرەتای ئاشنابوونی ئێمە بە ئەفسانەی ئۆدیب لەڕێی شانۆنامەیەکی ئامادەکراوی عەرەبی بوو، کە ئەو کات کاکەی فەلاح کردبووی بە کوردی، بەڵێ خودی شانۆنامەکە نەبوو، بەڵکو شانۆنامەیەکی شانۆنوسی عەرەبی تەوفیق حەکیم بوو، وەک کاری ئەکادیمی ناوەندەکانی خوێندنی شانۆیی لەکوردستان پشتی پێ بەستراوبوو، لەکاتێکدا تێکستە ئۆرگیناڵەکە نەبوو، بۆیە هەر خوێندنەوەیەک بەم شانۆنامەیە ببەخشرابا پەیوەندی بەشانۆنامە ئامادەکراوەکە هەبوو، هەڵبەت ئەوانەی لە بواری وەرگێڕانی شانۆنامەدا کار دەکەن دەتوانن دەقە ئۆرگیناڵەکان بکەن بە کوردیی، کە بەداخەوە ڕەنگە بە زەحمەت وەرگێڕانێکمان هەبێت لەدەقی گریکیەوە بیکات بە کوردیی، بۆیە ناچاردەبین لەزمانی ترەوە وەربگیرێت، بەڵام گرنگ ئەوەیە خودی دەقە سەرەکیەکە بێت و ئامادەکراو نەبێت.

ئەوەی لێرەدا ئێمە لەسەری دەوەستین کتێبەکە لەژێر ناوی «ئەنتیگۆنا و ئەفسانەی ئۆدیب» کتێبەکە ساڵی ٢٠١٢ چاپکراوە، قسەکردنە لەم دوو شانۆنامەیە کە لەلایان سێ نووسەرەوە شانۆنامەکان نووسراونەتەوە ئەوانیش سۆفۆکلیس و ژان ئەنوی و ژان کۆکتۆیە.

سەرەتا لەبارەی ژان ئەنوی قسە دەکەین ئەنالیزەی کتێبەکە بۆ شانۆنامەی ئەنتیگۆنا دەخەینەڕوو، کتێبەکە سەرەتا باس لەپەیوەندیی بنەماڵەیی نێوان ئۆدیب و ئەنتیگۆنا دەکرێت، پەیوەندیان بە یەکتری وەک خێزان و ئەوسا دێتە سەر پەیوەندی جوگرافی شوێن لەگەڵ کارەکتەردا، کاتێک سەرەتایەک بۆ ناسین نیشان دەدات، ئەوسا لەسەر شانۆگەری «ئەنتیگۆنا» ی دەوەستێت، بەپێی دۆکیۆمێنتە مێژوویەکان ئەم شانۆنامەیە چەندین نووسەر لەمێژوودا ڕووداوەکانیان نووسیوەتەوە، بەڵام بەو پێیەی دیارترینیان لەمێژوودا شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس و لەسەردەمی نوێشدا ژان ئەنوی

نووسیوەتی، بۆیە لەم کتێبەشدا بەشی یەکەمی تەرخان کراوە بە ئەنتیگۆنا لەڕوانگەی ئەم دوو نووسەرەوە، سەرەتا بیۆگرافیایەک بۆ ئەنوی خراوەتە ڕوو لەبارەی ناسین و نووسینی شانۆنامە و هەروەها ئەو شانۆنامەیەی کە لێرەدا جێی بایەخی ئەم کتێبەیە، رووداوەکانی شانۆنامەکە لەپاڵ گرنگی ڕۆڵی ئەنتیگۆنا لەخودی تراژیدیاکە لەڕوانگەی نوسەرەوە شیدەکرێتەوە، چونکە کتێبەکە بۆ خۆی ئیشکردنێکی شیکاری دەقی شانۆییە، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لەشانۆنامەکەدا کار دەکەن، کۆمەڵێک پرسیار خراوەتە ڕوو، کە بە تێگەیشتن لەشانۆنامەکە پێویستە وەڵام بدرێنەوە، کە پۆلین کراوەتە سەر چەند تەوەرێکەوە لەوانە «نمایشی شانۆیی، قۆناغی گوزارشتکردن، فۆڕمی نوێ بۆ تراژیدیاکە، تەختەی شانۆ، خوێندنەوە لە زماندا، بەڵگەنامەکان»

دیارە بۆ بەرچاو ڕوونی پێویست دەکات ئەوە ڕوون بکەینەوە، ئەو شێوازی کتێبە تەنیا بۆ ئەو کتێبە نەگیراوەتە بەر، بەڵکو بە زۆربەی کتێبەکانی خوێندن و فێربوون لە فەڕەنسا پیادە دەکرێت، بۆ ئەوەی یارمەتی ئەو کەسانە بدات کە دەیانەوێت لەو بوارەدا کار بکەن، بۆیە کتێبخانەیەکی فراوان لەو فۆڕمی کتێبە دەبینین بەتایبەت لەبوارەکان شانۆ و ئەدەب و زماندا.

بۆ ئەوەی ئەو دۆکیۆمێنتە بناسین کە لەپشت پرۆسەی نووسینەوەیە بۆ ئەم شانۆنامەیە، ئەوە کتێبەکە باس لەو ڕووداوە دەکات، لەمانگی ئابی ١٩٤١ جەنگاوەری بەرهەڵستکاری لاو پول کۆلێت تەقە لە پێل لاڤالی سەرۆکی حکومەتی ڤیشی دەکات و بریندارى دەکات، لاوەکە سەر بە هیچ تاقم و گروپێکی سیاسیەوە نیە، سرووشتە پاڵەوانی و تراژیدیەکەی وا لە ژان ئەنوی دەکات، لە ١٩٤٢ سەر لەنوێ ئەم ڕووداوە لەڕێی شانۆنامەی ئەنتیگۆنا بنووسێتەوە، سالی ١٩٤٤ بە یەکەمجار شانۆنامەکە دەخرێتە سەر شانۆ و سەرکەوتنێکی بێ وێنە وەدەست دەنێت، لەگەڵ ئەوەشدا ڕووبەرووی رەخنەیەکی زۆر دەبێتەوە، هەندێک بەوە نووسەر تاوانبار دەکەن بەوەی لەڕێی کەسایەتی کریۆن ویستویەتی پۆزش بۆ ڕژێمی ڤیشی بێنێتەوە، بەپێچەوانەی ئەو ڕەخنەیە هەندێک بڕوایان وایە ئەم شانۆنامەیە ڕۆحی شۆڕشگێریەتی و کاری سەرپێچیکردنە بەرامبەر دەسەڵاتی ستەمکار.

لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شانۆنامەیە قبۆڵکردن و یاخی بوونە، لەڕێی ووشەی «بەڵێ» و «نەخێر» دەکاتە سەرچاوەی ئەو ململانێیە، بە بڕوای ئێمە تەنانەت کاتێک ووشەی «نەخێر» وەک یاخی بوون ئەلبەر کامۆ بەکاری دەنێت، لەبنەرەتدا لەو ڕوانینەی ئەم شانۆنامەیەوە سەرچاوەی گرتووە.

هەرچی شانۆنامەکەی سۆفۆکلیسە بۆ ئەم کتێبە دەبێتە دەروازەیەکی

گرنگ بە قسەوباسکردن لە تراژیدیای گریکی، هەروەکو بە ناسینی سەردەمی شانۆنامەکە و بونیادە پێکهاتووەکانی شانۆنامەکە، لەڕێی شیکردنەوەی دەقەکەوە هەندێک بنەمای کۆمەڵناسیانەمان بۆ دەخاتە ڕوو لە پەیوەندی کۆمەڵگا و مەدەنیەت، لە پەیوەندی هاوڵاتی و مافە مەدەنیەکانی تاک، لێرەوە لەوە تێدەگەین بۆچی فەیلەسوفێکی ناسراوی وەک هیگل لە قسەکردنی پەیوەندی نێوان فەلسەفە و شانۆ بەتەنیا بە شانۆنامەی «ئەنتیگۆنا» دەگەڕێتەوە، دواتر کتێبەکە وەک ئەو میتۆدی کارکردنەی ئاماژەمان پێی کرد هەوڵ دەدات کۆمەڵێک پرسیار بخاتە ڕوو بەمەبەستی تێگەیشتن لە نهێنیەکانی ناو دەقە شانۆییەکەوە، بەتایبەت لە داڕشتنەوەی دیالۆگ و پەیوەندی دوو خوشکەکە وەک ململانێی ژنەکان و ئامادەبوونی ڕەگەزی لەگەڵ دەسەڵات لەلایەک، لەلایەکیتر پەیوەندی هەڕەمی بنەماڵەیی بە دەسەڵات، ئەوەش بەرەو ڕووی گرنگترین پرسی تاوانمان دەبات لە ناو گرێچنی شانۆنامەکە، بەوەی پرسیار ڕووبەڕووی گەڕانمان دەکاتەوە بە ناسینی هەریەکە لە کوژراو و بکوژ.

پرسیارێکیتر ئەوەیە ئاخۆ کریۆن بەدوای گەڕان بە چارەسەری کێشەکانەوەیە، یاخود هەمیشە دیالۆگ و گەڕانەکانی بەرەو ئاشکراکردنی تاوانمان دەبات؟ کە سەرەتا بە ئاشکرابوونی تاوانی باوک «ئۆدیب» دەست پێدەکات و دواتر بە ئاگادارکردنەوەی دەسەڵات و یاخی بوونی دەنگەکانی ناو بنەماڵە و ڕەخنەگرتن لە دەسەڵات و بەگژداچوونەوەی لەلایان ئەنتیگۆناوە؟

لەڕێی وەڵامدانەوەی پرسیارەکان ڕووبەڕووی وێنەیەکی زانراوی دەقەکە دەبین، ئەویش پرسیارەکان وا دەکەن کە چۆن بتوانین شیکردنەوە بە دەقە شانۆییەکە بکەین، بە بڕوای ئێمە ئەو جۆرە کارکردنە لە ناوەندەکانی خوێندنی شانۆ نەک بەتەنیا دیدێکی نوێ بە خوێندکارانی شانۆ دەبەخشێت، بەڵکو دەتوانێت سەرەتایەکی زانستی جیاواز بە زانستی شانۆ بخاتە ڕوو.

شانۆنامەی «ئۆدیب» ی سوفۆکلیس، لە ئەفسانەیەکی گریکیەوە، دەبەرت بۆ شانۆنامەیەکی دەروونشیکاری ناسینی مرۆڤ لای سۆفۆکلیس، بەڵام هەر تێگەیشتنێک بە شانۆنامەکە زادەی گەڕانەوەیە بە بنەما سەرەتاییەکانی تێگەیشتن لە بونیادی شانۆنامەکەوە، بۆیە بە ئەوەی بتوانین لە دیدی فرۆیدەوە ئەم شانۆنامەیە بناسین، بەر لەو ناسینە پێویستمان بەوەیە شیکاری تەواوی شانۆنامەکە بکەین لە ئاستی نووسین و زەمەنی خۆیدا، کارگەلێک نەک ئەمە نەمانکردووە، بەڵکو بە بیانوی کۆن بوون و سادەبوون هەموو سەرەتاکانمان جێهێشت و هاتینە بەرزاییەکەوە کە هەمیشە مەترسی کەوتنمان لێکراوە.

پەیوەندی مرۆڤ و خودا، بوونی مرۆڤ وەک هاولاتی دوو پرسی لەیەکتر

دوور و بەسەرچوو نین، هەندەی پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی ناسین و تێگەیشتنە، کە ئەم کتێبە بە ڕوونی نیشانمانی دەدات.
ئەم شانۆنامەیە لەلای ژان کۆکتۆ وەک تێکستێکی نوێ هەندێک جومگەو پرسی گرنگی مرۆڤی هاوچەرخ لەڕوانگەی تراژیدیاو کلاسیکەوە دەست نیشان دەکات، کە وەک دوا لاپەڕەکانی ئەو کتێبر قسەو باسی لەبارەوە دەکرێت، قسەکردنێک شیکردنەوەی نهێنیە نەزانراوەکانە.
ئیشکردنی کۆکتۆ لەگەڵ ئەم ئەفسانەیە ئیشکردنەوەیە لە تەک شانۆنامەکەی سۆفۆکلیس، هەڵبەت ئەم نووسەرە جگە لە نووسینی شانۆنامە، لەژیاندا خێرا دەستی بە نووسین کردو بەشیعر دەست پێدەکات، لەو رۆژگارەی شوفێری ئەمبولانس ئەبێت ئەوە ڕێگری ئەوەی لێ ناکات، لەسەر نووسین بەردەوان بێت، بۆیە فیلمنامەش دەنووسێت و تەنانەت خەریکی نیگارکێشانیش دەبێت، بەدەنیایی قسەکردن لە کۆکتۆ پێویستی بە بەزاندنی سنوری ئەو کتێبە هەیە، بەتایبەت کە کەمتر لە رۆشنبیریی ئێمەدا ئاوڕی لێ دراوەتەوە، بە ئومێدی رۆژێک بتواندرێت یان بتوانین ئەو کارە لە ئەستۆ بگرین.
سەرەتا شانۆنامەکە هاونزیکیەکی زۆری هەیە لەگەڵ شانۆنامەی «هاملێت» ی شکسپیر، بەوەی تارمایی لایەسی باوک خۆی دەردەخات بۆ دوو سەرباز تا جۆکاستای شاژن ئاگادار بکەنەوە لە مەترسیەک کە ڕووبەرویان دەبێتەوە، ئەگەرچی ئەو سەرەتایە بەرەو لای تارمایی هاملێت دەمانبات، بەڵام دیدێکی ئاگایانەی ناو تراژیدیاکەیە، وا دەکات لەمانا ئەفسانەییەکان و تێگەیشتنە شانۆییەکەی سۆفۆکلیس خۆی بە دوور بگرێت، وەک دیدێکی ناتەبا بە ئەفسانەکە خۆی بخاتە ڕوو، لێرەدا ئێمە ڕووبەرووی گرفتێکی تر دەبینەوە، چونکە یەک لەسەربازەکان هاوڕێ سەربازەکەیتری ئاگادار دەکاتەوە کە لەو بارەیەوە هیچ نەدرکێنێت و بێدەنگ بێت.
بۆیە تارمایی پاشای کوژراو ناچارە پەنا بەرێتە بەر کەسانی تر، بۆیە بە ئانوبی ڕووندەکاتەوە کەوا ئەو بێزار بووە لەکوشتنی مرۆڤگەلێکی نەزان و بێ وەڵام، دواتر هەوڵ دەدات قسە لەگەڵ ژنێک بکات کە لەگەڵ دوو منداڵەکەی بەڕێگاوەیە، ئەو نهێنیەی بەدوو سەربازەکەی ووت ئەو ژنەشی لە ئاگادار دەکاتەوە، بەدوای رۆیشتنی ژن و منداڵەکان گەشتیارێکیتر خۆی دەناسێنێت، ئەویان ئەدیبە، بۆیە باوک دەیەوێت بزانێت ئاخۆ ئەدیب بەدوای ئەو دەگەرێت؟ ئەوەی سەیرە کوڕیش وەک باوک عەوداڵی ئەو گەڕانەیە، بەڵام پێویست ئەوەش بزانین زانین شتێک نابەخشێت، جگە لەوەستاندنی تاوان، بە ئەدیبێکی تەمەن نۆزدە ساڵ، کاتێک خۆی بە باوک دەناسێنێت و ناو و تەمەنی خۆی ئاشکرا دەکات.
هەلبەت ئەو شانۆنامەیە گرنگی تایبەتی خۆی هەیە، لەچۆنیەتی

کارکردنەوە لەتەک تێکستی کلاسیکی، بەهۆی ئەوەی ئەم وتارەی ئێمە تایبەت بووە بەم کتێبەوە، بەڵام وەرگێڕانی شانۆنامەکەی کۆکتۆ و نووسین لەبارەی تێکستەکەوە، کارێکی گرنگ و پێویستیە و دەبێت لەدەرفەتی تردا بگەڕێینەوە سەری، بۆیە کۆی قسەکردنەکانمان بەپرسیارێک کۆتایی دێنین بەوەی بۆچی ژان کۆکتۆ گەڕاوەتەوە بۆ تارماییەکەی شکسپیر؟

ئەو پرسیارە سەرباری ئەوەی بەرەو دیدگای ترمان دەبات، بەڵام جێی خۆیەتی لەسەری بووەستین، و ئاماژە بە دوو ڕەهەندی بکەین، ڕەهەندی یەکەم وابەستەی میکانیزمی ڕووداوە، تێدەگەین گەڕانەوە بۆ ناو شانۆنامەی هاملێت بۆ چارەسەرکردنێکی جیاوازی سۆفۆکلیسیە، ڕەهەندی دووەمیشی ڕەهەندی مانایە، لەبارەی دەقئاوەزانەوە، لە شانەی ئەمەدا دەقئاوەزان گواستنەوەی دیالۆگ و کۆکردنەوەو ئامادەکردنە لەژێر ئەم ناوە، بەڵام ژان کۆکتۆ نمونەیەکی تەواو جیاوازە بۆ ڕاستکردنەوەی هەڵەی شانۆییەکەمان، بەوەی پێویستە دەقئاوەزان ئیشکردنەوە بێت لەگەڵ خاسیەتەکانی کارەکتەر یاخود بیرۆکەی ڕووداو، نەوەک کۆکردنەوەو گواستنەوەی دیالۆگی شانۆنامەیەک بێت، ئەوەی ئەمە دەیکەین ئامادەکردن و کۆکردنەوەیە نەک دەقئاوەزان.

ململانێی ئێستای ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەرەو کوێمان دەبات؟.. ئاریان کەرکوکی

لە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی سارد لە سەرەتای نەوەدەکانەوە، ئەمریکا وەک یەک زلهێز دەرکەوتووە، لە ڕووی ئابووری وسەربازییەوە سەرووترە. توانی لە ڕێگەی تۆڕێک لە هاوپەیمانی سیاسی وسەربازی ودامەزراوە ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان وەک سندوقی دراوی نێودەوڵەتی، ڕێکخراوی بازرگانی جیهانی کاریگەری خۆی بەهێزتر بکات. سیاسەتی ئەمریکا لە ساڵانی نەوەدەکانەوە تایبەتمەندە بە سەپاندنی سیستەمێکی جیهانی لەسەر بنەمای لیبڕاڵ دیموکراسی پاشان نیولیبرالیزم وئابووری بازاڕ و تا ڕادەیەکی زۆر توانیویەتی دیدگای خۆی لە ئاستی جیهانیدا بسەپێنێت، بەتایبەتی لە ئەوروپا و

ئاسیا. سەردەمی هەژموونی ئەمریکایە بەسەر کاروباری جیهانیدا کە بە خێرایی خۆی بینیەوە کە لەگەڵ ڕووداوەکانی ١١ی ئەیلوولی ٢٠٠١ ڕووبەڕووی قۆناغێکی نوێ بووەوە، بەڵام ڕاکێشانی دەسەڵاتی ئەمریکا سنوور وتواناکانی تێپەڕاند. لەسەر ئاسیا دابەزی وئەفغانستان وعێراقی داگیرکرد.

سەرهەڵدانی چینییەکان، ململانێی ڕووسیا، فراوانبوونی چەکی ئێران، ترسی ئەوروپا وتەحەددیاتی دیکە دەسەڵاتی ئەمریکای لەسەر خاکی ئاسیا تێکداوە. لەشکرکێشی ڕووسیا بۆ سەر ئۆکرانیا لە شوباتی ٢٠٢٢، یەکێکە لە گرنگترین ئاستەنگەکانی ئەمریکا و ناتۆ لە دوای کۆتایی هاتنی شەڕی ساردەوە ڕووبەڕووی بوونەتەوە هەرچەندە ئەم تەحەدایە دوو شتی بەیەکەوە گرێدراوی ئاشکرا کرد، یەکەمیان نەبوونی هەڵسەنگاندنێکی باشی ڕووسی بوو بۆ تواناکانی خۆی و هەروەها تواناکانی نەیارەکەی و ئەوەی دیکەیان بەتوانایی ئەمریکا بوو لە ڕاگرتنی ڕووسیا پێش ئەوەی شەڕەکە هەڵگیرسێت، ئەویش خێرا وەڵامدانەوەی بە سەپاندنی سزای گشتگیر بەسەر ڕووسیا و پێشکەشکردنی پشتیوانی سەربازی و ئابووری فراوان بە ئۆکرانیا بەردەوامبوونی باڵادەستی ئەمریکای لەسەر گۆڕەپانی ئەوروپا نیشان دا ئیدارەی ئێستای ئەمریکا سەرکەوتوو بوو لە یەکخستنی ڕیزەکانی ئەوروپا لە دژی ڕووسیا. کە ڕۆڵی سەرکردایەتی نەریتی خۆی لە کیشوەری ئەوروپادا گێڕاندەوە. سەرەڕای سەرکەوتنەکانی لە دروستکردنی شەڕی پەرتبوون بە ڕووسیا لە گۆڕەپانی ئەوروپادا، تەحەددای داهاتوو لەبەردەم ئەمریکای ترەمپدا هەیە. تەحەددای ستراتیژی هەیە، وەک تێچووی زۆری پشتیوانی سەربازی و ئابووری و دارایی بە ئۆکرانیا، هەروەها ئەگەری سەرهەڵدانی ڕەوتی سیاسی لە ئەوروپا کە مەیلیان بەرەو ئاشتی لەگەڵ ڕووسیا هەیە لەسەر حیسابی پشتیوانی ئەمریک سەبارەت بە گۆڕەپانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، پێدەچێت گۆڕانکارییەکان قووڵتر بن. ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە هۆی گرنگی جیۆپۆلەتیکی وئابورییەوە، بە تایبەت کە یەدەگی نەوتی زۆ بەلاحی هەیە، ناوچەیەکی نەریتیی کاریگەرە بۆ ئەمریکا. بەڵام لەم ساڵانەی دواییدا، ئەمە شاهیدی گۆڕانکاری بەرجەستە بووین لە ستراتیژی ئەمریکا بەرامبەر بە ناوچەکە، کە بەهۆی چەندین سیاسەتی ستراتیژییەوە بووە هەنگاونان بەرەو ئاسیا.

کاتێک ئەمریکا دەستی کرد بە گواستنەوەی سەرنجی خۆی بەرەو ئاسیا و زەریای هێمن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەرییە پەرەسەندووەکانی چین؛ کە بووە هۆی دابەزینی ڕێژەیی بەرژەوەندییەکانی بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست. کەمکردنەوەی وابەستەیی و بەمەش کەمکردنەوەی پشتبەستنی واشنتۆن بە نەوتی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمەش پابەندبوونی سەربازی

و سیاسیی بەهێزتر کرد بە ئەوەی بەرەو ڕۆژهەڵات بەرەو ئاسیا بڕوات. ئەمەش بووە هۆی سەرهەڵدانی زلهێزە ناوچەییە نوێیەکان بەدرێژایی گۆڕەپانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ڕووسیا، چین و ئێران، سوودیان لە دابەزینی نفوزی ئەمریکا وەرگرتووە بۆ زیادکردنی ئامادەیی خۆیان لە ناوچەکەدا . ڕووسیا ڕاستەوخۆ پاڵپشتی ڕژێمی سوریای کرد، چینیش پەککەوتنی ئابووری لەگەڵ وڵاتانی کەنداو ئەنجامدا. ئێران لە دەروازەی ڕۆژهەڵاتی عەرەبەکانەوە کاریگەریی بەدەستهێنا کە بە نیشتەجێبوونی لە کەنارەکانی دەریای ناوەڕاست گەیشتە لوتکە. هەرچەندە ڕووسیا سەرقاڵی شەڕی ئۆکرانیایە، بەڵام هێشتا کاریگەریی گرنگی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەتایبەت لە سووریادا پاراستووە. ڕووسیا شەڕی لەگەڵ ئۆکرانیا قۆستەوە بۆ زیادکردنی هاوکارییە سەربازی و ئابوورییەکانی لەگەڵ وڵاتانی ناوچەکە لەسەر حیسابی ئەمریکا.
لە یەکێک لە کاردانەوەکانی شەڕی ئۆکرانیا لەسەر ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئەوەیە کە کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر داینامیکی دەسەڵات لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا هەبووە بە تایبەت سەبارەت بە پەیوەندی ئەمریکا لەگەڵ هاوپەیمانە تەقلیدییەکانی. دەسەڵاتی ئەمریکی: والتەر لیپمان، هێنری کیسینجەر وبرێنت سکۆکرۆفت ئەو پیاوانەن کە بەشدارییان لە داڕشتنی دەسەڵاتی ئەمریکادا کردووە. ئیمپراتۆریەتی ئەمریکا قەرزاری ئەم پیاوانەیە بۆ کارایی پلاندانانی ستراتیژی ویەکخستنی چەک وسیاسەت. لیپمان، ڕۆژنامەنووس وبیرمەند، کارەکتەری ئیمپراتۆریەتی ئەمریکای بە "دەوڵەتێکی دەریایی" وەسف کرد وکاریگەرییە بەرفراوانەکەی "تقلیدی جووڵەی مەل و با". سەبارەت بە کیسینجەر، ئەو لە دەمارەی بیرۆکراسی ئەمریکادا دانی بەوەدا نا کە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا هەیە وهیچ بڕیارێکی پەیوەست بە کاروباری دەرەوە نییە. وەک قوتابخانەی نەریتی زانستی سیاسی. سکۆکرۆفت هات کە وتی پەیوەندی نێوان زلهێزەکان ئەوەیە کە واقیعی سیاسی دروست دەکەن نەک بە پێچەوانەوە… ئەمریکا وەک زلهێزێک دەمێنێتەوە کە کاریگەرییەکی بەرفراوانی لە ئەوروپا وڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەیە. ڕاستە بە هۆی سەرهەڵدانی زلهێزە نوێیەکان وگۆڕانی ئەولەویەتەکانی جیۆپۆلەتیکی ڕووبەڕووی تەحەددای بەوەنە دەبێتەوە.
شەڕی ئۆکرانیا تاقیکردنەوەیەک بوو بۆ توانای ئەمریکا بۆ پاراستنی سەرکردایەتی سیستەمی جیهانی لە بەرامبەر ئاستەنگەکانی ڕووسیادا، لە کاتێکدا ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست تاقیکردنەوەی ڕێڕەوی نوێی خۆیەتی ئەگەر شەڕی ئەوروپا بە ڕووسیا بدۆڕێت. پرسیارەکە دەمێنێتەوە کە ئایا ئەمریکا دەتوانێت خۆی لەگەڵ ئەم گۆڕانکاریانەدا بگونجێنێت و

لە پێگەی دەسەڵاتی هەژموونگەریدا بمێنێتەوە، یان بەرەوڕووی دابەزینی وردە کاریگەرییەکەی دەبێتەوە کە دەبێتە هۆی گواستنەوەی بۆ سیستەمێکی نوێی نێودەوڵەتی؟ سەبارەت بە دەسەڵاتی ئیسرائیل، گفتوگۆکە دەمانباتە سەر ئایندەی دەسەڵاتی ئیسرائیل.
ئەم ئایندەیە زیاتر پەیوەست بووە بە چارەنووسی دەسەڵاتی ئەمریکاوە. ئەگەر گرافیکی ئەم دەسەڵاتە لە سەرەتای دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٤٨ەوە وەربگرین، بۆمان دەردەکەوێت کە لە شەڕی ١٩٦٧دا گەیشتە لوتکە، لە دوای ٧ی ئۆکتۆبەری ٢٠٢٣ەوە ئیسرائیل لە دۆخێکی دابەزیندایە. ئەمەش بەو مانایە نییە کە شکستی هێناوە، بەڵکو بەو مانایەیە کە ئەرکەکەی لەسەر نەخشەی ستراتیژی لە پەیوەندی لەگەڵ دەسەڵاتی ئەمریکادا جێگەی پێداچوونەوە دەبێت. ئەمەش وا دەکات چارەنووسی لەگەڵ دەرئەنجامەکانی دەسەڵاتی ئەمریکا لە گۆڕەپانی ئۆکرانیادا تێکەڵ بێت، هەروەها سەرهەڵدانی چینییەکان لە ئاسیا. لە ساڵانی ڕابردوودا ئیسرائیل ڕووبەڕووی تەحەددای زیاتر بووەتەوە کە ڕاستەوخۆ دەسەڵاتی زەمینی لە چەند بەرەیەکدا پەکخستووە. هەسەدە لە لوبنان، کوتلە چەکدارەکان لە غەززە. ئیتر باسی پەرەسەندنی هەڕەشەی مووشەکی و ئەتۆمی ئێرانیش ناکەم. وا دیارە ئەو هێزەی ئیسرائیل غەززەی وەک سەنگەرێکی کراوە پەلەن کردووە. تایبەتمەندی ئەم گۆڕەپانە شەڕی نەوان شەڕەکانە یان شەڕی نەوان شەڕەکانە! سەبارەت بە گۆڕەپانی لوبنان، ئەکاونتەکە کراوەیە بەبێ ئەوەی توانای چارەسەرکردنی هەبێت. سنووری لوبنان یەکێکە لە بەرە هەرە مەترسیدارەکان بۆ ئیسرائیل، بەو پێیەی هەسەدە بەهۆی توانا سەربازییەکانی و پەرەپێدانی جبەخانەی مووشەکی وردبینییەوە، هەڕەشەی ڕاستەوخۆ دروست دەکات. پێدەچێت حزبوڵڵا ستراتیژی شەڕی پەرتبوون بگرێتەبەر کە پشت بە بەردومانی مووشەکی بەردەوام لە دژی نیشتەجێبوونی ئیسرائیل دەبەستێت. ئەمەش فشار دەخاتە سەر بەرەی ناوخۆی ئیسرائیل 0 ئیسرائیل زۆر پشت بە پشتیوانی ئەمریکا دەبەستێت، جا چ لە ڕێگەی یارمەتییە سەربازییەکانەوە بێت یان پشتیوانی دیپلۆماسی لە کۆڕبەندییە نێودەوڵەتییەکاندا. سەرەڕای بەردەوامی پاڵپشتی ئەمریکا، ڕەنگە پەیوەندییەکان ڕووبەڕووی هەندێک گرژی ببنەوە بەهۆی گۆڕانی ئەولەویەتەکانی ئەمریکا و زیادبوونی گرنگیدان بە ئاسیا و زەریای هێمن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چین. کە ڕەنگە ببێتە هۆی دابەزینی بەرژەوەندی ئەمریکا بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کەمبوونەوەی پشتیوانی لە ئیسرائیل لە قۆناغی داهاتوودا. ئایندەی دەسەڵاتی ئیسرائیل لەبەر ڕۆشنایی بەرەی فرەیی و مەترسییە ناوچەییەکان ڕووبەڕووی چەندین سیناریۆی ئەگەری دەبێتەوە. لەوانەیە لە ماوەی.. بە ساڵانی داهاتوو،

پەرەسەندنی هەمەلایەنە:
ئەگەر ململانێیەکی هەمەلایەنە لە چەند بەرەیەک (لوبنان، غەززە، و ئێران) سەرهەڵبدات، ئیسرائیل خۆی لە دۆخێکی سەختدا دەبینێتەوە کە پێویستی بە ئاراستەکردنی سەرچاوە سەربازی و هەواڵگرییەکانی هەیە بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی چەندین هەڕەشە. ئەم پەرەسەندنە ڕەنگە ببێتە هۆی زیانێکی گەورە لە بەرەی ناوخۆیی ئیسرائیل و دەستێوەردانی نێودەوڵەتی بۆ وەستاندنی ململانێکان یان بەردەوامبوونی شەڕی درێژخایەنی پەرتبوون. ڕەنگە ئیسرائیل ڕووبەڕووی شەڕێکی ساڵانێک ببێتەوە، لەوانە هێرشی مووشەکیی وەرزی و دزەکردن بۆ سەر سنوورەکانی. سەبارەت بە دەسەڵاتی ئێران، پرسیار لەبارەی داهاتووی دەسەڵاتی ئێران و بەم پێیەش کاریگەرییەکانی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا سەرهەڵدەدەن. پێدەچێت ناوچەکە شاهیدی چەند سیناریۆیەک بێت. یان چەند ڕێبازی□کی هاوتەریب لە پرۆسەی خزمەتکردنی یەکتردا.
یەکەم: بەهێزکردنی کاریگەری بە بەهێزکردنی بزووتنەوە چەکدارییەکان لە میحوەرەکەدا. گومانی تێدا نییە کە دەسەڵاتی ئێران بەو سیمایەی کە لە جوگرافیا و مێژووی خۆیەوە وەرگیراوە، مەیلی بەرەو کردەی نهێنی هەیە و بەلای خەڵکدا ڕاناکێشرێت. ئەم فەلاتە کە دەڕوانێتە دڵی ئاسیا و تێکەڵبوونی لەگەڵ گەرووه□کانی ئاودا، هەوڵدەدات کاریگەرییەکانی چەسپێنێت نەک فراوانکردنی. دیسانەوە بە مانای ستراتیجی ئەمە بەو مانای□ی ک□ تاران لە بەرگری□دایە نەک هێرشبەری. ئەمەش پێچەوانەی هەڵوێستی خۆی لە سەردەمی جەنگی لوبنان لە تەمموزی 2006. ئەمڕۆ دەسەڵاتی ئێران هەوڵدەدات قەرەبووی زیانەکانی ئەگەری لە نفوزی خۆیدا بکاتەوە بە بەهێزکردنی پشتیوانی خۆی بۆ میلیشیاکانی. ئێران خۆی بە ناچاری دەبینێتەوە کە لە ژێر چەتری ستراتیژ و ئاڕاستەی خۆیدا بەرەو دانوستان لەگەڵ زل□ه□زە نێودەوڵەتی و ناوچەییە سەرهەڵداوەکان، بە تایبەت لە ژێر ڕۆشنایی پەرەسەندنی فشارە ئابووری و سیاسییەکانی سەری، ڕێبازی دانوستان بگرێتەبەر. کاتێک ئەمریکا و ئیسرائیل هەوڵی کەمکردنەوەی نفوزی ئێران لە ناوچەکە دەدەن لە ڕێگەی سزای ئابووری و هێرشی سەربازی بۆ سەر شوێنە ئێرانییەکان لە سوریا، عێراق، غەززە و لوبنان. لەم گۆشەیەشەوە دەکرێ تەماشای شەڕی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بکرێت. لەم گۆشەنیگایەوە دەتوانرێت لە بزووتنەوەی دیپلۆماسی چالاکانەی ئەمریکا لە ناوچەکەدا تێبگەین.
ململانێکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا دەرئەنجامی ئەو ساتە نییە، بەڵکو بەرهەمی کەڵەکەبوونی مێژوویی، ئایینی، سیاسی و جیۆپۆلەتیکییە کە مێژووی□کی دەگەڕێتەوە بۆ دەیان ساڵ لەمەوبەر. ناوچەکە بەدەست زنجیرەیەک قەیرانی سەریەککەوتووەوە دەناڵێنێت،

لەوانە ململانێی عەرەبی و ئیسرائیل و گرژیی نێوان زلهێزە گەورەکانی ناوچەکە، وەک ئێران، ئیسرائیل و تورکیا. لەگەڵ هاتنە ناوەوەی زلهێزە نێودەوڵەتییەکان بۆ ناو ململانێکان، وەک ئەمریکا و ڕووسیا، ئەگەری کۆتاییهێنان بە شەڕەکان بە خێرایی ئاڵۆزتر دەبێت. چارەسەری ئاسان و خێرا بۆ کۆتایی هێنان بە شەڕەکان لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا نییە، چونکە هۆکارە مێژوویی، ئایینی، سیاسی و جیۆپۆلەتیکییەکان لە سووتەمەنیکردنی ململانێکان تێکەڵ دەبن...

-
-
-
-

سەمفۆنیای بێدەنگی.. شیعر/کاوە عوسمان عومەر

تنۆکە مرواریەکان، تنۆکە قەشەنگەکان
چەند هەستبزوێنن لە نێو تیشکە ئاڵتونیە بریقەدارەکان
(یەسینین/ شیعری تنۆکەکان)

دەرگای ئاسمان داخرا
ئافرەتەکان پیکەنینە وشکبوەکانیان
بردەوە ژورە تاریکەکان،
....
دەی شەقام هێشتا ترپەیەتی
درەنگانێک،
دوای وشکە نمەیەکی سارد،
کە پیاوە تەنیاکان
سێبەرەکانیان تێپەڕ ئەبێ
ترپەکانیش
ئەمرۆ
....
تابلۆیەکە خەر، ڕەنگی

لێئەتکێ، پەنجەی
سەحەرێکی وێنەکێش
....
نیگای ئەو بەردەڕوخسارەی
بەردەم چیای بێهودەییا
وەستاو،
....
بە هێواشی لێژئ□ بێتەوە
هەنگاوە هێمنەکان
بەرەو پردی سەمەرەی
شەوێکی تر لە فرمێسک..
....
پاشماوەی کەسێک ،
لە بێکەسیا ،
سێبەرێکی ڕاخست،
لە نێو درەختە تەڕەکان خەوت
....
سەگەکان لە برسا چاویان لێکنا،
هەژارەکان ، باخچەکانیان
کردە ماڵ،
....
بێدەنگی پاش باران ،
ئ□قینێکی مردووە
....
تەنیایی بوە هاوڕێی
ئەو شتانەشی سوتاند
کە جارێکی تر
نایەوێت بیناسێتەوە
....
ئەو لەگەڵ کازیوەیەکا
کە خوێنی قورمزی لێئەتکا،
ڕۆحی گریا،،
....
وەک ئەوسا
نەسیمی بیرەوەریەکی
بەدوای سەرگەردانی خۆیا
ڕاکێشا!

....
خانوەکان
لە ژێر تاریکیا بچووک ئەبنەوە
ئاماژەیە
ڕۆژێکی ئاسایی ترتێپەڕی،
....

وێنەکە کارێکی هونەری فۆتۆگرافەری ئەڵمانی
Holger Feulner
بە سوپاسەوە لە پەیجی خۆی وەرگیراوە

گرەو.. پشکۆ ناکام

((پێویستیمان بە جەنگێکی تازە هەیە کە چەکەکانی
کتێب و سەرکردەکانی ئەهلی فیکر و قوربانیەکانیش
نەزانین و کۆیلایەتی و ئایین بێ…
" دیستیۆفسکی "))
”””””””””””””””””””“

……لە هەزار و چوار ساڵەوە لە دەشتاییەکانا ژیاون ، شەوانیان بە سووتانی دار و تەختەوە ڕووناک کردۆتەوە … تەنها شوانێتی و ڕاونان و داگیر کردنیان زانیوە …. بە "لم" دەستنوێژیان ئەگرت… شەڕیان کرد و جەنگان و کەوتنە گیانی یەکتر..لە هەزار و چوارسەد ساڵەوە هەر وەک ئەوانەی پێش خۆیان ئەفسانە و چیرۆک و قسە و باس و ژیاننامەیان بۆ جێهێشتووین ووتیان ئەوانە"پیرۆز"ن و دوای هەزار و چوارسەد ساڵ ئەبێ وەک ئەوان بیربکەینەوە..وەک ئەوان خۆمان بپۆشین..وەک ئەوان بژین..وەک ئەوان شەڕ و شۆڕ بکەین..وەک ئەوان هاوسەرگیریی بکەین تا تا ئاستی چوار ژن !!لە یەک کاتا..هەزار و چوارسەد ساڵ لە خۆ حەشاردان لە پشت چیرۆک و کەسانێ هیچ شتێ لە ڕاستی بوونیان نازانین و نابێ لە "جبە"کانیان دەرچین و دوایان کەوین و لەگەڵ جەنازەکانیانا بڕۆین و تا ئەمڕۆش سەردانی گۆڕەکانیان بکەین ….هەزار و چوارسەد ساڵە چییان ووتوە لێک ئەیەینەوە بۆ وایان ووتوە و مەبەستیان چی بوە!! هەزار و چوارسەد

سا بوژ و دوعا ئکین و ئپاینو ک مای جولک و مسیحی تک چ و هیچمان بدستو نماو تا ووات‌کانیان تک و پک بین و خشمان ووات‌مان نما ب ب بدیل گرتنی ئافرت‌کانیان و تنها ئافرت موسمانکان ب دیل گیران..هزار و چوار سد سا ل "زکات" و ژ ب ژ ژمارى برسیی‌کانی وواتە ئیسلامیی‌کان هر ل زیا بوونای…هزار و چوار سد سا ل ژوو گرتن و وورگی شخ موسمانکان هر ل زل بوون و قورس بوونای.. هزار و چوارسد سا ل شیتان جم کردن و شیتان مسمانکان هر ل زر بوونان…ئوانی ئو ب نتوی نوستوو حسابیان ئکن و نوژ دژیان ئکن گشتن بشایی ئاسمان و لسر مانگ نووستن و ئتمیان کرد ب دوو بشو ، سانییان لتکرد ، ششی تکنلجیای فیزیا و ئلیکترنیان کرد ، ئوش تنها ل ششی" ناوگ" بردوام و سرکوتوون…لوتی بوون ب خاونی"توالت" بیر لو ئکنو چن بچن ناوی و ب چی نوژ بتا ئ بتو جگ ل" ژن و کر و سگی ش"!!!
هزار و چوار سد سا باس ل کولتوور و ئایین و شریعتک ئکن ک ب هموو شون و ژگارک ئگونج ، گر ب ککک بهاتای ب تا ئستاش هر دواکوتووین..؟ گر سوودکی تیا بوای ب دونیای ژ ئاوا نیبرد ب خی..؟
کات ئسپ ب ئرز کان و کر ب پشبک" موسابق" بکار ب ، هیچ خرکمان پ ناگا و گروک ئدنین…

"""""""""""""""""""""""""""""""""""""""
(ل دقکی " محمد الماغوط " و ورگیراو)
"""""""""""""""""""""""""""""""""""""""